

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO, IV

(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

***Ideas sobre a lingua galega
na obra de Manuel Murguía***

José Angel García López

(I Premio Centro Ramón Piñeiro)

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Directores:

Luís Alonso Girgado
Ramón López Vázquez

Consello asesor:

Xesús Ferro Ruibal
Xosé Manuel García Iglesias
Anxo González Fernández
Ramón Mariño Paz
Anxo Tarrío Varela
Andrés Torres Queiruga

Edita:

XUNTA DE GALICIA

CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA

DIRECCIÓN XERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA

CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A
INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES

Conseleiro de Educación e Ordenación Universitaria:

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Director Xeral de Política Lingüística:

XESÚS P. GONZÁLEZ MOREIRAS

Coordinador científico

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Ilustración da cuberta:

BALDO RAMOS

Imprime:

Gráficas ATV

ISBN:

84-453-3790-4

Depósito Legal:

C-950-2004

Presentación

En novembro do pasado ano 2003 cumpríase o décimo aniversario da posta en marcha do Centro Ramón Piñeiro, que nos seus primeiros anos de actividade privilegiaba a investigación nos terreos da Lingua e a Literatura do país, para despois ampliar a súa atención ao ámbito das Humanidades.

No contexto dos actos celebrados apareceron as tres primeiras entregas dos *Cadernos Ramón Piñeiro* (Cadernos galegos de pensamento e cultura), que iniciaban a súa xeira co propósito de difundir o pensamento e a obra do autor de *Filosofía da saudade* e, ao mesmo tempo, de promover un xénero como o ensaio breve, certamente pouco habitual entre nós.

Coa mesma finalidade creouse o Premio Centro Ramón Piñeiro de ensaio breve. Nesta a súa primeira convocatoria tivo como gañador a un mozo ferrolán, José A. García López, que co título de "Ideas sobre a lingua galega na obra de Manuel Murguía", presentaba un traballo –este que agora ten o lector nas súas mans– axustado, coherente e ben perfilado en expresión e contido; traballo no que van xuntos a figura sobranceira de Manuel Murguía e un tema como o da nosa lingua, pola que tanto loitou Ramón Piñeiro.

O xurado que outorgou o premio contou entre os seus integrantes con Andrés Torres Queiruga, Anxo Tarrío

Varela, Anxo González Fernández, Xosé Manuel García Iglesias e Luís Alonso Girgado. Todos coincidiron nos méritos que o traballo amosaba. O autor, José A. García López, era (e continúa a selo) un distinguido profesor de Estudos Galegos da Facultade de Letras da Universidade Murcia. Malia a súa xuventude, non era un neófito como publicista de traballos da súa especialidade de Filoloxía galego-portuguesa. Tampouco era a primeira vez que recibía un premio, pois máis dun traballo da súa autoría foi premiado pola Universidade de Compostela, da que fora alumno.

Quero aproveitar estas liñas para felicitar a José A. García López. Con seguridade, o futuro será xeneroso con el e estou certo de que desenvolverá unha brillante traxectoria como estudioso e investigador. Ben o merece. E non vou distraer a atención do lector, que debe estar centrada no que o autor deste suxestivo ensaio nos di con bo tino e ben probados coñecementos.

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Conselleiro de Educación e Ordenación
Universitaria

ÍNDICE

1. <i>Obxectivos</i>	9
2. <i>Panorámica xeral do Rexurdimento</i>	13
2.1. <i>Cronoloxía</i>	15
2.2. <i>Antecedentes, causas e características</i>	19
2.3. <i>A modo de epílogo</i>	31
3. <i>Teoría da lingua galega na obra de Manuel Murguía</i>	35
3.1. <i>A lingua como elemento de cohesión no discurso rexionalista de Murguía</i>	37
3.2. <i>A cuestión do substrato celta</i>	43
3.3. <i>Consideracións xerais sobre as linguas galega e portuguesa nos textos de Murguía</i> . . .	49
3.4. <i>O modelo de lingua proposto por Murguía</i> . .	61
4. <i>Conclusións</i>	75
5. <i>Bibliografía citada</i>	79

1. Obxectivos

No presente ensaio levamos a cabo un estudio das consideracións teóricas de Manuel Murguía (Froxel-Oseiro, Arteixo, 1833-A Coruña, 1923) sobre a nosa lingua mediante a aproximación ós presupostos que este intelectual amosa nas súas obras. Verbo da estrutura do noso traballo, ofrecemos primeiramente unha breve cronoloxía do movemento coñecido como Rexurdimento, dentro do cal ocupa un lugar sobranceiro a produción do Patriarca. A seguir, entramos propiamente no estudo da teoría da lingua galega nos textos de Murguía. Respecto deste particular, xulgamos salientable a análise da argumentación a prol do galego exhibida polo noso autor desde dúas vertentes: a sincrónica, por canto Murguía reúne nos seus razoamentos elementos de moi diversa procedencia, e a diacrónica, atendendo á evolución que as súas formulacións experimentan co paso dos anos. Por outra banda, parécenos obrigado comenta-la transcendencia que Murguía outorgaba á lingua como factor de cohesión en relación cos alicerces dos seus enunciados sobre o feito diferencial galego. Así mesmo, revisámo-la importancia do substrato céltico no seu discurso sobre a configuración do idioma, ademais das concomitancias intrínsecas das linguas galega e portuguesa. Por último, o ensaio péchase coas conclusións que extraemos da nosa análise.

2. Panorámica xeral do Rexurdimento

2.1. Cronoloxía

En Galicia, o termo *Rexurdimento* é usado en varias disciplinas con significados diferentes. Os historiadores empregan este concepto para designar un dos períodos de conformación do pensamento galeguista, definido como un movemento literario e ideolóxico que substitúe, despois de 1846, ó provincialismo¹. Non obstante, é no eido da Filoloxía onde o dito termo vén sendo utilizado con maior profusión, ben que non sempre co mesmo sentido. Unhas veces a definición é restrictiva e alude unicamente ó renacemento da literatura galega²; outras, amplíase co propósito de falar do proceso de restauración da lingua e da literatura galegas³ ou, aínda nunha postura máis global, o Rexurdimento é concibido como un movemento de recuperación da cultura galega⁴.

¹ Barreiro Fernández, Xosé Ramón, *Historia de Galicia. Vol. IV: Edade contemporánea*, Vigo, Galaxia, 1981, p. 333 e Villares, Ramón, *Historia de Galicia*, Madrid, Alianza, 1985, p. 176.

² Varela Jácome, Benito, *Historia de la literatura gallega*, Santiago de Compostela, Porto y Cía., 1951, p. 208; Carballo Calero, Ricardo, *Historia da literatura galega contemporánea*, 3ª ed., Vigo, Galaxia, 1981, p. 129 e Risco, Sebastián, *Presencia da lingua galega*, Sada-A Coruña, Edicións do Castro, 1973, p. 11.

³ Pérez Pascual, Ignacio e Amando Reboleiro González, *Historia da lingua*, 2ª ed., A Coruña, Via Láctea, 1987, pp. 33-34 e Tarrío Varela, Anxo, *Literatura galega. Aportacións a unha Historia crítica*, Vigo, Xerais, 1994, p. 120.

⁴ Losada Castro, Basilio, "La literatura", en Fabra, Gustavo et al., *Los Gallegos*, 2ª ed., Madrid, Istmo, 1984, pp. 261-263.

En opinión de Carme Hermida, verdadeira autoridade nesta materia, o Rexurdimento é o período da nosa historia caracterizado pola toma de consciencia das características que individualizan a Galicia como entidade diferenciada e pola súa manifestación e reivindicación nos máis diversos ámbitos da cultura e da vida social. E no campo da Filoloxía, entende que debe deixar de ser definido unicamente como renacemento da literatura e pasar a ser considerado un movemento de reivindicación do galego a tódolos niveis e en tódolos planos, desde o literario ó oral⁵. Outros estudiosos como Carballo Calero coidan que o Rexurdimento significa o renacemento da literatura galega, ben que sería máis exacto falar de nacemento, pois durante a primeira metade do século os intelectuais ignoraban a existencia de boa parte da rica literatura medieval, da que só terían noticias extensas cando xa comezara o chamado Rexurdimento, de maneira que a literatura dos nosos escritores con anterioridade ó período sinalado aparece totalmente desvinculada da tradición medieval. Os canons literarios eran outros, recorrendo a modelos fornecidos pola literatura popular ou por literaturas alleas, mínese que lastra a literatura galega decimonónica⁶. Finalmente, González Beramendi e Núñez Seixas defenden que o Rexurdimento literario *é claramente galeguista nas súas motivacións e mesmo nas súas declaracións de principios e romántico-serodio desde a perspectiva estilística*⁷.

Ante a disparidade de datas existentes para fixalo inicio do Rexurdimento (Barreiro Fernández propón o

⁵ Hermida, Carme, *Os precursores da normalización*, Vigo, Xerais, 1992, pp. 269-276.

⁶ Carballo Calero, Ricardo, op. cit., p. 401.

⁷ González Beramendi, Xusto e Xosé Manoel Núñez Seixas, *O nacionalismo galego*, 2ª ed., Vigo, A Nosa Terra, 1996, p. 29.

ano 1846⁸, mentres que Francisco Rodríguez adía ese momento ata 1861⁹ e Varela Jácome dispón como tal o 1863¹⁰), Carme Hermida opta por situa-lo seu principio en 1840 por tres razóns. En primeiro lugar, porque nese ano se dá a coñecer publicamente o pensamento que reivindicaba a singularidade galega. En segundo lugar, porque a primeira composición dun autor incluído en tódolos manuais da nosa literatura como precursor do Rexurdimento é "Un-a carta anónima" (1842) de Francisco Añón¹¹. E en terceiro lugar, porque se-la data elixida polos propios rexurdimentistas para fixa-lo inicio do movemento do que eran protagonistas¹².

Sobre o final do Rexurdimento tamén existen opinións encontradas. Unha parte da crítica alonga este movemento cultural ata 1868¹³, ben que hai quen o sitúa contra 1888, ano da publicación do *Divino Sainete de Curros*¹⁴, ou mesmo quen achega como remate o ano 1917 por mor do pasamento de Pondal¹⁵. Sen embargo, Carme

⁸ Barreiro Fernández, Xosé Ramón, op. cit., p. 333.

⁹ Rodríguez, Francisco, *Literatura galega contemporánea (problemas de método e interpretación)*, Vilaboa, Edicións do Cumio, 1990, p. 46.

¹⁰ Varela Jácome, Benito, op. cit., p. 208.

¹¹ Non obstante, tanto Victoriano Taibo como Basilio Losada discrepan ó apunta-lo inicio do renacemento literario galego no ano 1828, no cal Nicomedes Pastor Díaz publica o seu poema en galego "A alborada" (Taibo García, Victoriano, *Rosalía de Castro, precursora da fala*, Vigo, Real Academia Galega / Artes Gráficas Galicia, 1972, p. 20 e Losada Castro, Basilio, op. cit., p. 263).

¹² Hermida, Carme, *Os precursores da normalización*, op. cit., pp. 19 e 59-62.

¹³ Barreiro Fernández, Xosé Ramón, op. cit., p. 333.

¹⁴ Rodríguez, Francisco, op. cit., p. 46.

¹⁵ Carballo Calero, Ricardo, op. cit., p. 129.

Hermida opina que non se debe alongar máis alá de 1891, o que se explicaría co comezo das actividades da Asociación Regionalista, primeiro xermolo dunha agrupación política galeguista fundada un ano antes, e porque o vintecatro de xuño dese ano se celebraron os Xogos Florais de Tui, os cales, ademais de premiar unicamente composicións en lingua galega, tamén supuxeron o uso do galego por primeira vez nun acto cultural público e multitudinario. Toda a propaganda xerada por estes Xogos foi realizada en galego e os intelectuais galegos da época estaban convencidos de iniciar un novo camiño na conquista de novos ámbitos para o noso idioma. Tarrío Varela considera que este período se pode dar por rematado nos primeiros anos do século XX¹⁶; en cambio, Modesto Hermida restrinxe o seu fin a 1900, afirmando que o movemento decae a partir desa data por problemas internos a pesar da creación da Real Academia Galega¹⁷.

¹⁶ Tarrío Varela, Anxo, op. cit., p. 126.

¹⁷ Hermida García, Modesto, *Narrativa galega: tempo de Rexurdimiento*, Vigo, Xerais, 1995, p. 11.

2.2. Antecedentes, causas e características

Aínda que algúns analistas sosteñen que o Rexurdimento tivo unha filiación exclusiva e netamente romántica¹⁸ e se ben a defensa da singularidade, tanto dos individuos como das comunidades, era un dos alicerces do romanticismo, a dita afirmación tropeza en Galicia cunha dificultade: cando principia o Rexurdimento galego xa o referido movemento deixara de ter vixencia. Ademais, hai outros aspectos que afastan Rexurdimento e romanticismo, como son o carácter realista da nosa literatura, que non coincide coa temática dos escritores románticos, o pouco peso específico dos coñecementos sobre a época medieval e a relación que existe entre a recuperación do idioma e a reivindicación política. Así pois, sen negar totalmente o influxo romántico, Carme Hermida xulga que o Rexurdimento se debeu a procesos internos:

1º) A reivindicación política de Galicia iniciada pola xeración de 1846, coñecida como provincialismo. Este concepto non se debe entender no sentido moderno de provincia, senón no antigo romano que contemplaba o territorio do noroeste como unha unidade diferenciada dentro da Península. O primeiro provincialismo esténdese entre 1840 e 1846. Despois da morte de Fernando VII

¹⁸ Losada Castro, Basilio, op. cit., p. 261 e Fernández del Riego, Francisco, *Historia da Literatura*, Vigo, Galaxia, 1984, pp. 55-56.

iníciase un novo período constitucional, a época de Isabel II, que vai leva-los liberais ó poder (moderados ou progresistas, alternativamente) e deixa fóra, de vez, ós absolutistas, que procurarán, sen éxito, a súa recuperación, o que propiciará as guerras carlistas. Neste momento aparece o primeiro provincialismo, caracterizado principalmente por destaca-los partidarios desta tendencia no levantamento liberal organizado por Solís en 1846. Este pronunciamento militar que se ergueu en Lugo apoiado por intelectuais como Antolín Faraldo e varios sectores sociais foi rapidamente abortado e deu lugar ós denominados *Mártires de Carral*, nome que tomaron da vila na que foron fusilados algúns dos principais protagonistas do antedito levantamento¹⁹.

Será neste ambiente liberal cando se chanten os fundamentos do que será o Rexurdimento literario galego, favorecido polas ideas románticas e o seu interese polas peculiaridades culturais e históricas das nacionalidades. O escuro tempo de silencio da literatura galega esténdese aínda durante a primeira metade do século XIX, na que a penas encontramos qué destacar desde o punto de vista da literatura culta. Con todo, algúns fenómenos serviran para ir creando unha certa consideración do idioma propio como posible vehículo de cultura ou como instrumento para afrontar determinados temas, o que se manifesta en escritos panfletarios divulgados con ocasión da invasión francesa, algunha propaganda liberal e ilustrada, e diálogos satíricos de ton popular e costumista nos que se comenta a actualidade política ou local²⁰.

¹⁹ Un estudio profusamente documentado e de imprescindible consulta sobre esta etapa é o elaborado por Xosé Ramón Barreiro Fernández, *El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo*, Santiago de Compostela, Pico Sacro, 1977.